

СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ ДІАГНОСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

Зобенько Наталія Анатоліївна
м. Черкаси

У статті проаналізовані сутність та зміст діагностичної діяльності в роботі соціального педагога. Застосування діагностичних технологій забезпечує оптимізацію професійної діяльності соціального педагога, дозволяє науково будувати соціально-педагогічну діяльність, вирішувати широкий спектр завдань соціальної педагогіки.

Ключові слова: метод, методика, прийом, засоби, метод діагностики, технологія соціально-педагогічної діагностики.

Інтенсивність змін у нашій країні загалом та динамічний розвиток зокрема висуває високі вимоги до професіоналізму сучасного соціального педагога, працівника, його знань технології та організації, етики ведення та вмінь самостійного проектування, розробки конкурентоспроможних проектів, технологій, а також їх реалізації. Успішно вирішувати ці нелегкі завдання здатні тільки висококваліфіковані фахівці соціальної роботи.

Важливим елементом системи підготовки соціального педагога є технологічна підготовка. Активна технологізація соціально-педагогічної діяльності обумовлює той факт, що майбутній спеціаліст має бути технологічно грамотним і володіти широким арсеналом методів, форм, прийомів, засобів і способів управління соціально-педагогічним процесом.

У функціональному апараті соціально-педагогічної діяльності одне з важливих місць займає діагностична функція, яка за своїм змістом, призначенню і цілям є першочерговим етапом будь-якої соціально-педагогічної технології. Діагностична функція – це початковий вид діяльності, реалізація якого починається з соціально-психологічного та соціально-педагогічного діагностичного дослідження з подальшим аналізом і інтерпретацією отриманих результатів.

Питання, що стосуються функцій соціально-педагогічної діяльності і, зокрема, здійснення діагностичної функції соціальним педагогом лежать в полі зору багатьох дослідників: А.Г.Асмолова, О.В.Безпалько, В.П.Беспалько, Л.І.Божович, Б.С.Братусь, Ю.В. Василькова, Г.А.Вороніної, О.С.Газман, М.А.Галагузової, І.В.Дубровіної, А.І.Капської, Л.В.Мардахаєва, Ф.А.Мустаєвої, І.В.Мухи, Р.В.Овчарової, М.В.Шакурової, П.А.Шептенко та багатьох інших.

Актуальність дослідження полягає у тому, що з одного боку здійснення діагностичної функції вимагає міждисциплінарної підготовки і володіння методами соціологічного, психологічного, медичного дослідження, а з іншого – недостатній рівень підготовки соціальних педагогів до виконання діагностики. Професійно здійснена діагностика веде до правильності визначення подальшої діяльності одержання ефективних її результатів.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні змісту діагностичної функції фахівця та доцільності впровадження в соціально-педагогічну діяльність.

Соціально-педагогічна діагностика – це спеціально організований процес пізнання, в якому відбувається збір інформації про вплив на особу і соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціологічних чинників з метою підвищення ефективності педагогічних чинників.

Результати досліджень учених, власний педагогічний досвід роботи дає змогу стверджувати, що для більш ефективної реалізації діагностичної функції, соціальний педагог повинен використовувати різноманітні методи, прийоми, засоби. З цієї метою

варто розкрити сутність цих понять.

Метод (з грецького method – шлях) – дослідження або пізнання, теорія, навчання [8, с.657]. Метод – шлях, спосіб пізнавальної, практичної діяльності, рішення якоїсь певної задачі. Залежно від сфери вживання виділяють такі групи методів соціального виховання, навчання, профілактики, реабілітації, корекції та інші. З поняттям «метод» тісно зв'язано поняття «методика».

Методика (з грецького methodjke) – вчення про методи; сукупність способів організації діяльності. На думку дослідників, поняття «методика» і «технологія» знаходяться в тісному взаємозв'язку і є складовими частинами цілого [4, с. 89]. Методика вивчає і створює методи доцільної організації діяльності. Методика має специфічні особливості, до яких належать: наявність технічних прийомів реалізації методу; методика реалізації певної технології (послідовність, сукупність методів, засобів, спрямованих на досягнення мети); базові авторські методики і тому подібне [6, с. 94].

Прийом – окрема своєрідна дія, рух, спосіб здійснення по чому-небудь. Сукупність прийомів розглядається як сукупність і своєрідність прояву особових, словесних, мімічних, поведінкових, діяльних і інших проявів фахівця; прийом – це частина методу.

Засоби – це сукупність матеріальних, емоційних, інтелектуальних та інших умов, які використовуються для досягнення поставленої мети. Засоби за своєю суттю не є способами діяльності, а стають ними тоді, коли використовуються для досягнення мети.

Методи, прийоми і засоби взаємозв'язані між собою таким чином, що методи і прийоми можуть виконувати в окремих випадках роль засобів. Засоби, у свою чергу, можуть бути найрізноманітнішими (слово, приклад, дія, туризм, режим і тому подібне) [9].

Узагальнюючи результати наукових досліджень, можна зробити висновок, що здійснюючи практичну діяльність соціальному педагогу необхідно розбиратися в суті методів, їх різноманітності, вміти відрізнити метод, прийом і засоби.

Підкреслимо, що методи соціально-педагогічної діяльності – це сукупність прийомів і способів, які використовуються для стимулювання розвитку потенційних можливостей особи, конструктивної діяльності, щодо змін несприятливої життєвої ситуації або рішення різноманітних професійних знань соціального педагога.

Соціальна педагогіка як наука і як галузь практичної діяльності є однією із наймолодших, що обумовлює дефіцит власних методів і активне використання методів з суміжних областей (педагогіка, психологія, медицина, соціологія). До власних методів соціальної педагогіки можна віднести соціально-педагогічний паспорт мікрорайону, соціально-педагогічний експеримент, соціально-педагогічне документування і його аналіз, соціально-педагогічне обстеження якості життя, соціально-педагогічний моніторинг.

Водночас, до класифікації і характеристики методів соціально-педагогічної діяльності зверталися зарубіжні і вітчизняні дослідники: М. Галагузова, А. Мардахаєв, М. Шакурова, Р. Овчарова та інші. Російські дослідники пропонують виділяти три рівні класифікації: 1 рівень – суб'єктивний, 2 рівень – функціональний, 3 рівень – наочний.

О. Безпалько розподіляє методи соціально-педагогічної роботи на: педагогічні, психологічні, соціологічні, соціальної роботи і описує їх зміст [1].

Педагогічні методи частіше за все використовуються в соціально-педагогічній практиці. Такі як: методи формування сві-

домості (переконання, навчання, приклад); методи організації діяльності; методи самовиховання; методи стимулювання діяльності. Вони прості, необ'ємні, економні. Психологічні методи в соціально-педагогічній роботі застосовуються з метою діагностики особливостей індивіда й організації на основі отриманих результатів різних видів психотерапевтичної і психокорекційної роботи (тестування, психодрама, соціодрама, ігрова терапія, сімейна психотерапія, арттерапія, соціально-психологічний тренінг).

Соціологічні методи використовуються в практиці соціально педагогічної роботи частіше за все з метою збору інформації щодо окремих суспільних проблем і визначення ставлення людей до них. Це методи: нагляд, аналіз документів, біографічний метод, метод вуличної соціальної роботи, аналіз соціуму, метод роботи в суспільстві, метод «рівний-рівному» [1].

Існують різноманітні підходи до класифікації психодіагностичних методів і методик. Так, А. Бодальов і В. Столін вказують на об'єктивні і діалогічні методи дослідження особи. До об'єктивних вони відносять: тести, опитувальники, шкальна техніка. До діалогічних – бесіди, інтерв'ю, діагностичні ігри, проєктивні методики [2].

Н. Щуркова, визначаючи «педагогічну діагностику» як способи тонкого дослідження соціально-психологічних характеристик дитини, прихованих в глибинах її особистісної структури, виділяє як педагогічні методики: спостереження, ситуацію поведінкового вибору, опитувальники, ігри, твори, тести.

Педагогічні методики відрізняються від психологічних тим, що останні констатують характеристики досліджуваних, тоді як педагогічні «визначають тенденції характеристик», які формуються [10, с. 25].

Так, Ю. Василькова ототожнює поняття «методи роботи соціального педагога», з поняттям «методи соціального виховання», розподіляючи їх на групові і індивідуальні [3].

Ми солідарні з вченою Р. Овчаровою, яка відзначає, що володіння соціальним педагогом методами діяльності дозволяє йому оптимізувати свою професійну діяльність, піднятися на рівень професійної майстерності [5]. Дослідниця об'єднала методи, які використовує соціальний педагог, в наступні групи: методи соціальної роботи; методи психологічні; педагогічні методи; соціально-педагогічні методи.

Зазначимо, що соціальний педагог використовує у своїй роботі різноманітні методи:

- методи діагностики особистості, сім'ї і соціуму;
- словесні методи (розповідь, бесіда, пояснення, дискусія, лекція);
- методи соціального виховання (переконання, привчання, навчання, заохочення і покарання, мотивування і залучення до дії, метод репродукції, позитивний приклад, метод сприяння і співтворчості);
- організаційно-розпорядчі методи (інструктаж, регламентація, нормування, контроль і перевірка виконання, критика, цілепокладання).

Вищеозначені методи застосовуються не ізольовано і не відособлено один від одного, а в тісному взаємозв'язку між собою.

Усю сукупність методів соціально-педагогічної діагностики В. Курбатов пропонує поділити на дві основні групи: методи проведення діагностичного дослідження і методи аналізу діагностичної інформації [6, с. 86]. Методи дослідження: метод нагляду, метод бесіди, метод зіткнення поглядів, позицій метод соціометричного вибору, метод ранжирування, метод вивчення поведінки дітей в певній педагогічній ситуації, метод аналізу продуктів творчості учнів у процесі їх самостійної діяльності метод анкетування.

Отже, метод діагностики – шлях, спосіб пізнавальної, практичної діяльності, одержання повної інформації, необхідної для постановки діагнозу. Реалізуючи діагностичну функцію, соціаль-

ний педагог використовує різноманітні методи. Діагностичний портфель соціального педагога містить методи соціологічного, педагогічного, психологічного і частково медичного дослідження, які він застосовує залежно від проблематики, умов і ситуації взаємодії. Знання методів дозволяє соціальному педагогу оптимізувати свою професійну діяльність, піднятися на рівень професійної майстерності.

Слід зазначити, що доцільний вибір і правильне використання діагностичних методів відкриває широкі можливості для значного підвищення об'єктивності, достовірності і ефективності даної технологічної процедури. У соціально-педагогічній діяльності методи – способи взаємозв'язаної діяльності соціального педагога і дитини, які сприяють накопиченню позитивного соціального досвіду, соціалізації і соціально-педагогічній реабілітації дитини. З їхньою допомогою соціальний педагог може знайти відповідь на конкретне питання, яке ставить перед ним його особиста практика роботи з дітьми. Знання арсеналу методів діагностики дозволяє соціальному педагогу оптимізувати свою професійну діяльність, піднятися на рівень професійної майстерності. До величезного арсеналу методів, прийомів і способів діяльності фахівець підходить з позиції необхідності і достатності, дотримує відчуття міри, порядку і зв'язку. Різноманітність вживаних методів залежить від специфіки соціального явища, індивіда, поставлених цілей і завдань, того хто діагностується.

До одного з базових видів технологій дослідники відносять технології діагностики. Технологія – спосіб здійснення діяльності на основі її раціонального розчленування на процедури і операції з їх подальшою координацією і вибору оптимальних засобів і методів їх виконання. Технологія займає проміжне місце між наукою і практикою в тій або іншій діяльності. Завдання технології – розробка і реалізація стійких алгоритмів діяльності та способів [7]. Характерними ознаками технології є: процесуальність як єдність цілей, змісту, форм, методів і результатів діяльності; сукупність методів зміни об'єкту; проектування процесу зміни. Як будь-яка інша наука, соціальна педагогіка інтенсивно розробляє і освоює власні технології, або запозичує їх з «батьківських» дисциплін.

Дослідження різних аспектів суті соціально-педагогічної технології посідає чільне місце у творчому доробку вчених: Ю. Василькова, Р. Галагузова, Л. Мардахаєв, Р. Беляєв, Р. Бессонова, Р. Шакурова, Б. Алмазов, А. Капська, Р. Вайнола, О. Беспалько, С. Харченко, Г. Майборода та інші). Зокрема, дослідники Р. Гейс, В. Косьяреллі, Д. Брунер, Д. Камблін, Ю. Бабанський, Т. Ільїна, В. Сластенін, В. Беспалько, П. Гальперін, Н. Щуркова наголошують, що соціально- педагогічні технології є інтеграційним різновидом педагогічної, інші дослідники: П. Дятченко, Н. Данакін, Н. Зайців, В. Дутченко, Л. Іонін вказують, що соціально-педагогічні технології є інтеграційним різновидом соціальної технології. Соціально-педагогічна технологія діагностики має мету, завдання, зміст, алгоритм та сукупність методів.

Технологія соціально-педагогічної діагностики спрямована на загальну та спеціальну діагностику, має адресний характер, орієнтована на конкретну особистість, групу, сім'ю в залежності від соціальних і педагогічних проблем, має цільову установку на їх вирішення. Структурна діагностика включає: аналіз первинної інформації, формулювання висновків, підготовку до діагностичної діяльності; безпосередньо діагностику. На основі діагностики формулюється проблема об'єкту дослідження.

Діагностична функція є початковою в соціально-педагогічній діяльності і відіграє важливу роль, оскільки саме вона покликає на знаходити окремі соціальні аномалії в певному мікросоціумі, конкретизувати проблему клієнта, знаходити індивідуальні і специфічні особливості клієнта або певної групи. Вона припускає постановку «соціального діагнозу».

Основне призначення діагностичної функції не тільки виявлення індивідуальних особливостей клієнта, але і прогнозування

перспектив його індивідуального, індивідуально-коректувального, корекційно-компенсаторного розвитку, виховання [4]. Метою соціально-педагогічної діагностики є: виявлення спеціальних якостей особи, розвитку, поведінки; уточнення соціальної ситуації розвитку; визначення соціальної ситуації розвитку; визначення рівня розвитку або деформації різних якостей і властивостей, соціальних позицій; ранжирування, опис, побудова соціальних норм. Об'єктом діагностики для соціального педагога є особа дитини в системі її взаємодії з соціальним мікросередовищем і окремі суб'єкти цього середовища, що роблять вплив на формування даної особи, що розвивається. Предметом діагностики є соціально-педагогічна реальність. Предмет і об'єкт діагностики відображаються в змісті діагностики.

Соціально-педагогічна діагностика ґрунтується на ряді принципів: принцип об'єктивності; принцип соціальної верифікації і соціальної інформації; принцип валідності; принцип надійності; принцип стандартизації і нормування.

Діагностичні соціально-педагогічні технології призначені для виконання конкретної функції – постановки діагнозу. Вони застосовуються для оцінки явища, рівня соціально-педагогічної занедбаності об'єкту, ступені відхилення, соціально-педагогічних особливостей його розвитку та інше. Діагностичні технології підрозділяються залежно від завдань діагностики (на що орієнтована). Навіть загальна діагностика передбачає певний мінімум діяльності, що дозволяє достатньо повно оцінити досліджуване явище. Від того, що діагностується, дуже часто залежить, як це слід робити (найдоцільніший спосіб) і де (в яких умовах) краще її проводити. Для реалізації будь-якої діагностичної технології необхідна спеціальна підготовка фахівця [4, с. 28-29].

Розглядаючи різні погляди дослідників на алгоритм техноло-

гічного процесу, який здійснює соціальний педагог, ми виявили, що найважливішим етапом його є «аналітико-діагностичний», «діагностичний», «діагностико-прогностичний», що свідчить про постійну наявність діагностики у соціально-педагогічній діяльності.

Упровадження технологій діагностичної діяльності в роботу соціального педагога забезпечує ефективність професійної діяльності в цілому, дозволяє науково будувати соціально-педагогічну діяльність, сприяє ефективності в розв'язанні завдань, що стоять перед соціальним педагогом, дозволяє вирішувати весь широкий спектр завдань соціальної педагогіки.

Ми переконані, що при підготовці соціальних педагогів у ВНЗ необхідно формувати діагностичну спрямованість мислення як здібності цілеспрямовано і системно оцінювати, вивчати проблемну ситуацію, ставити відповідний соціальний діагноз. У свою чергу, соціальний діагноз повинен ставитися на основі комплексного процесу дослідження соціального явища з метою виявлення і вивчення причинно-наслідкових зв'язків і відносин.

Важливим, на нашу думку, є пошук можливостей у ВНЗ, щодо допомоги у розвитку особистісно-професійного потенціалу студента, набутті досвіду практичної діагностичної роботи: розширення спектру дисциплін, які присвячені вивченню питань здійснення діагностичної роботи; збагачення змісту психолого-педагогічних дисциплін відомостями про методи діагностики, оволодіння методикою їх застосування у роботі з різними групами дітей; налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії між учасниками освітнього процесу з урахуванням особистого досвіду і професійних інтересів кожного студента; переоцінки значення практики, самостійної, дослідницької роботи студентів; розширення співпраці із закладами освіти, соціальними закладами, що реалізують діагностичну діяльність, у напрямі підготовки студентів до такої роботи.

Література та джерела

1. Безпалько О.В. До питання про структуру та функції соціально-педагогічної діяльності / О.В.Безпалько // Практична психологія і соціальна робота. – 2000. – № 5. – С.12-14
2. Бурлачук Л.Ф. Психодіагностика: учебное пособие / Л.Ф.Бурлачук. – Питер, 2003. – 351 с.
3. Василькова Ю.В. Методика и технология работы социального педагога / Ю.В.Василькова. – М.: Академия, 2002. – 159 с.
4. Методика и технологии работы социального педагога: Учебное пособие для студ. вузов / Под ред. М.А.Галагузовой, Л.В.Мардахаева. – М.: Академия, 2002. – 192 с.
5. Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога / Р.В. Овчарова. – М.: Сфера, 2001. – 224 с.
6. Социальная работа: учебное пособие. / Под общей ред. В.И.Курбатова. – Ростов на Дону: Феникс, 2003. – 480 с.
7. Технології соціально-педагогічної роботи: навчальний посібник / За заг. ред. А.Й. Капської. – К., 2000. – 372 с.
8. Философский энциклопедический словарь / Под ред. Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев, С.М.Ковалев, В.Г.Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.
9. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: учебное пособие / М.В.Шакурова. – М.: Академия, 2002. –145 с.
10. Щуркова Н.Е. Практикум по педагогической технике / Н.Е.Щуркова. – М.: Пед.о-во России, 1998. –250 с.

В статье проанализированы сущность и содержание диагностической деятельности в работе социального педагога. Внедрение диагностических технологий обеспечивает оптимизацию профессиональной деятельности социального педагога, позволяет научно строить социально-педагогическую деятельность, решать широкий спектр заданных социальной педагогики.

Ключевые слова: метод, методика, прием, средства, метод диагностики, технология социально-педагогической диагностики.

The author of the article has analyzed the nature and contents of diagnostic activities in the social teacher as well as the use of diagnostic technology provides optimized profession of social pedagogue, allowing research to build social and educational activities to solve a wide spectrum of social pedagogy.

Keywords: method, technique, method, means, methods, technology socio-educational assessment.